

อิทธิบาท 4 กับการพัฒนาอาชีพเกษตรกรชุมชน*

THE FOUR POWERS AND CAREER DEVELOPMENT OF COMMUNITY FARMERS

พนมพร เมฆพัฒน์

พระครูวิรุณหธรรมกิตต์ (ทวีศักดิ์ ธมมกิตติโก)

จักรพันธ์ นวะแก้ว

Phanomphon Mekphat

Phrakhru Wirunthammakit (Thaweesak Thammakittiko)

Jakkaphan Nawakaew

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ตาก

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Tak Buddhist College, Thailand

E-mail : nuy2515@windowslive.com

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง “อิทธิบาท 4 กับการพัฒนาอาชีพเกษตรกรชุมชน” มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนา คือ อิทธิบาท 4 มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาอาชีพเกษตรกรในชุมชน เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรมีแนวทางการทำงานที่มีประสิทธิภาพและนำไปสู่ความสำเร็จอย่างยั่งยืน อิทธิบาท 4 เป็นหลักธรรมที่ช่วยเสริมสร้างแรงจูงใจ ความเพียรพยายาม ความตั้งใจจริง และการไตร่ตรองปรับปรุง ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

ฉันท์ช่วยสร้างแรงบันดาลใจและความรักในอาชีพ ทำให้เกษตรกรมีความภาคภูมิใจและเต็มใจในการพัฒนาตนเอง ส่วนวิธีช่วยเสริมความอดทน มุ่งมั่น แม้ต้องเผชิญกับอุปสรรคต่าง ๆ เช่น ภัยธรรมชาติหรือความผันผวนของราคาผลผลิต ขณะที่จิตตะส่งเสริมให้เกษตรกรมีความใส่ใจในทุกขั้นตอนของการทำงานตั้งแต่การวางแผน การดูแลรักษา จนถึงการเก็บเกี่ยวและจัดจำหน่ายผลผลิต สุดท้าย วิมังสาช่วยให้เกษตรกรรู้จักการประเมินผล วิเคราะห์ข้อผิดพลาดและปรับปรุงวิธีการทำเกษตรอย่างเหมาะสม

การน้อมนำหลักธรรม อิทธิบาท 4 มาเป็นกรอบแนวคิดในการพัฒนาอาชีพของเกษตรกรชุมชน โดยเชื่อมโยงหลักธรรมกับแนวทางการปฏิบัติทางอาชีพ เพื่อสร้างความเข้มแข็งทั้งด้านจิตใจ วิถีชีวิตและเศรษฐกิจชุมชน อีกทั้งต้องใส่ใจพัฒนา โดยเน้นการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อให้เกษตรกรมีความรู้ ทักษะ และแนวคิดในการพัฒนาอาชีพอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: อิทธิบาท 4, พัฒนาอาชีพ, เกษตรกรชุมชน

Abstract

The article titled "The Four Right Endeavors and the Development of Community Farmers' Professions" aims to study the Buddhist principle of the Four Right Endeavors and apply it to the development of farmers' professions in the community. This is to promote efficient working methods and lead to sustainable success for farmers. The Four Right Endeavors are principles that help cultivate motivation, perseverance, sincerity, and reflective improvement, which are essential qualities for practicing agriculture in an ever-changing environment.

Chanda helps create inspiration and love for the profession, making farmers proud and willing to develop themselves. Virya enhances patience and perseverance, even when facing various obstacles such as natural disasters or fluctuations in product prices. Meanwhile, Citta encourages farmers to pay attention to every step of their work, from planning and maintenance to harvesting and selling the products. Finally, Vimamsa helps farmers learn to evaluate, analyze mistakes, and improve agricultural methods appropriately.

Incorporating the four bases of spiritual power as a framework for the community farmers' career development, linking these principles with practical career approaches to create strength in the community's mental, lifestyle, and economic aspects. Additionally, there is a need for a thirst for knowledge and development, emphasizing lifelong learning to equip farmers with the knowledge, skills, and mindset for sustainable career development.

Keywords : Four Powers, Career Development, Community Farmers

บทนำ

ปัจจุบันในประเทศไทยมีประชากรที่ทำเกษตรกรรมเป็นจำนวนมากเหมือนกัน โดยเฉพาะทางภาคเหนือของ ไทย จะเห็นได้ว่ามีประชาชนที่ทำเกษตรกรรมแทบจะทุกพื้นที่โดยการทำเกษตรของแต่ละพื้นที่ก็จะแตกต่างกันไปตาม พื้นที่ ที่ประชาชนอาศัยอยู่ไม่ว่าจะเป็นการทำเกษตรชุมชน หรือการทำเกษตรภายในครอบครัว เพื่อสร้างรายได้ใน ครอบครัวหรือว่าชุมชนก็แล้วแต่ และเป็นการพัฒนาอาชีพของกลุ่มเกษตรกรให้มีความมั่นคงยั่งยืน พัฒนาให้ ทันสมัยขึ้น เกษตรกรมีคุณภาพที่ดีขึ้น พัฒนาสู่รุ่นต่อรุ่น และยังพัฒนาให้สังคมมีความก้าวหน้าทางเกษตรกรรมมาก ขึ้นด้วย เมื่อพูดถึงพื้นที่การทำเกษตรและมีกลุ่มเกษตรกรมากพอสมควร มีการทำเกษตรหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็น การทำไร่ทำนา การปลูกพืชผักสวนครัว ก็ล้วนแล้วเป็นอาชีพที่ทำให้เกษตรกร สามารถดำรงชีวิตได้อย่างสุข สบาย แต่ถึงอย่างไรก็ตามยังคงมีปัญหาอีกหลายอย่างตามมา เช่น การขาดทุนจากการทำเกษตรทำให้กลุ่ม เกษตรกรได้รับความเดือดร้อน เป็นปัญหาหลักของเกษตรกรส่วนใหญ่ และยังมีปัญหาอีกหลายอย่างส่งผล กระทบต่อกลุ่มเกษตรกร ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของราคาสินค้าตกต่ำ การขาดทุน การเกิดอุทกภัยธรรมชาติต่าง ๆ

ทำให้กลุ่มเกษตรกรได้รับผลกระทบเป็นจำนวนมาก และนอกจากนี้สิ่งที่สำคัญที่จะทำให้เกษตรกรสามารถ แก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้นั้นก็คือ เกษตรกรจะต้องได้รับความรู้อย่างถูกต้อง และองค์ความรู้ที่เกษตรกรสามารถ นำมาใช้หรือมาปฏิบัติได้นั้นก็คือ หลักอิทธิบาท 4 คือ ฉันทะ ที่หมายถึง พอใจในสิ่งที่มาอยู่หรือทำอยู่ ในสิ่งที่มิหรือ สิ่งที่ทำ วิริยะ ก็คือ ความพากเพียรและความขยันอย่างต่อเนื่อง จิตตะ หมายถึง ความเอาใจใส่ มุ่งมั่น และ รับผิดชอบต่อสิ่งนั้น ๆ วิมังสา คือ ความตระหนักไตร่ตรองถึงเหตุและผลด้วยปัญญา เกษตรกรทุกกลุ่มสามารถยึด หลักพวกนี้ไปใช้ได้ เพื่อพัฒนาการเกษตรของตนและชุมชนที่เราทำการเกษตรอยู่นั้นได้ และทำให้ชุมชนหรือตำบล มีการพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ เกษตรกรบางกลุ่มบางรายกลับมามีคุณภาพชีวิตที่ดีอีกครั้ง สามารถเลี้ยงชีพได้โดยการทำ เกษตร และทำให้เกษตรกรทุกคนมีความรู้ความเข้าใจในการทำเกษตรมากขึ้น และไม่เกิดปัญหาตามมาอีก ประโยชน์ที่จะได้รับการยึดหลักอิทธิบาท 4 มีมากมาย ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น และยังแก้ไขปัญหาด้านการ พัฒนาของกลุ่มเกษตรกร พัฒนาปัญหาการขาดทุน ปัญหาราคาสินค้าตกต่ำ ทำให้กลุ่มเกษตรกรรู้วิธีการแก้ไขปัญหา เหล่านี้ได้ การนำหลักอิทธิบาท 4 มาใช้ในการพัฒนาอาชีพเกษตรกรนั้น มีประโยชน์หลายด้าน รวมทั้งยังช่วย แก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้และยังมีประโยชน์ในการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนของตนอีกด้วย

การเกษตรเป็นอาชีพพื้นฐานของประเทศไทยที่มีบทบาทสำคัญต่อเศรษฐกิจและความมั่นคงทางอาหาร ของประเทศ โดยเฉพาะในระดับชุมชน ซึ่งเกษตรกรถือเป็นกลุ่มแรงงานหลักที่ขับเคลื่อนการผลิตพืชอาหาร พืช เศรษฐกิจ และทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ อย่างไรก็ตาม เกษตรกรไทยจำนวนมากยังคงประสบปัญหาเรื่องรายได้ ความไม่มั่นคงในการผลิต และขาดการพัฒนาอย่างยั่งยืน จากรายงานของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (สศก.) พบว่า ประเทศไทยมีเกษตรกรประมาณ 7.7 ล้านครัวเรือน (ข้อมูลปี 2566) โดยกว่า 60% มีรายได้ต่ำกว่าเส้น ความยากจน การพัฒนาอาชีพเกษตรกรจึงต้องอาศัยแนวทางที่ไม่เพียงมุ่งเน้นทางเทคนิคหรือการส่งเสริมด้านการ

ผลิตเท่านั้น แต่ยังควรคำนึงถึงการพัฒนาศักยภาพภายในของเกษตรกรในด้านทัศนคติ แรงจูงใจ และความเพียรในการประกอบอาชีพด้วย (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร,2566)

“อิทธิบาท 4” ซึ่งประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เป็นหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่เน้นการสร้างแรงจูงใจภายในและแนวคิดเชิงบวก อันสามารถประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพเกษตรกรในระดับชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากเกษตรกรมีฉันทะในการทำอาชีพ วิริยะในการพัฒนา จิตตะในการเอาใจใส่ และวิมังสาในการใคร่ครวญและปรับปรุงการทำงานอย่างต่อเนื่อง ย่อมสามารถเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน และสร้างความยั่งยืนในอาชีพได้ในระยะยาว (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,2539)

ดังนั้น บทความนี้จึงมีเป้าหมายเพื่อวิเคราะห์และเสนอแนวทางการนำหลักอิทธิบาท 4 มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาอาชีพเกษตรกรในชุมชน เพื่อสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งในระดับบุคคล ครัวเรือน และชุมชนโดยรวม

หลักอิทธิบาท 4

อิทธิบาท 4 ประการเป็นหลักธรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนา ได้มีนักปราชญ์ให้ความหมายของอิทธิบาท 4 ไว้ว่า อิทธิบาท 4 เป็นหลักแห่งความสำเร็จ หลักธรรมที่ไม่เคยล้าสมัย ในปัจจุบันแม้เราจะหลงลืมกันไปบ้างว่า คืออะไร แต่ถ้าหากได้ย้อนรำลึกกันบ้างว่า มีอะไร และคืออะไร เป็นหลักธรรมอายุสองพันกว่าปีไม่มีคร่าวใดที่จะเรียกว่าล้าสมัย หลักความสำเร็จที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการ ที่เรียกว่า อิทธิบาท ธรรมให้ถึงความสำเร็จ ซึ่งมี 4 ข้อ คือ 1) ฉันทะ รักงาน การเห็นคุณค่า ความพอใจ คือ มีใจรัก พอใจจะทำสิ่งนั้นและทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจหรืองานที่ทำ มิใช่สักว่าทำพอให้เสร็จ ๆ หรือ เพียงเพราะอย่างได้รางวัลหรือผลกำไร 2) วิริยะ สู้งาน ความเพียร เห็นเป็นความท้าทาย ใจสู้ ขยัน คือ พากเพียรทำขยันหมั่นประกอบ หมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็งอดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ทอดถอย ก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ 3) จิตตะ ใส่ใจงาน (ความคิด อุทิศตัวต่องาน ใจจดจ่อ จริงจัง คือ เอาจิตฝักใฝ่ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อย ๆ เสมอ ๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ 4) วิมังสา ทำงานด้วยปัญญา ไตร่ตรอง พิสูจน์ ทดสอบ ตรวจสอบ ปรับปรุงแก้ไข ใช้ปัญญาสอบสวน หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องขัดข้องในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง และเพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต),2545)

ให้ความสำคัญของหลักอิทธิบาท 4 ว่ามีความสำคัญต่อการเรียนรู้และเป็นปัจจัยสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ความพอใจอย่างเดียวก็นำมาซึ่งผลแห่งความสำเร็จของการเรียนรู้ ผู้เรียนต้องมีความพอใจแล้วพยายาม ขวนขวายหาความรู้บ่อย ๆ โดยไม่เลิกกลางคัน มีความเพียร พิจารณาหาข้อบกพร่องในการเรียน แล้วปฏิบัติสิ่งที่เกื้อกูลต่อการเรียน ลด ละเลิก สิ่งที่ไม่เกื้อกูลต่อการเรียน เพื่อให้ประสบความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียนของตน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต),2542)

อิทธิบาท 4 มีความสำคัญเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ก็เพราะว่า การฝึกหัดคนให้มีคุณธรรม จัดเป็นการใช้ปัญญา ในการพิจารณาหาเหตุผลและกระบวนการทำงาน โดยวิมังสาเป็นผลของจิตตะ คือเมื่อตรวจตราดูแล้วเห็นว่า การทำงานของตนยังบกพร่องอยู่หรือผิดวัตถุประสงค์ อีกอย่างหนึ่งคือพิจารณาหาเหตุผลในการทำงานตามขั้นตอน งานที่ลงมือทำแล้วนั้นได้ผลเป็นขั้น ๆ อย่างไร เป็นการทบทวนผลว่าเป็นที่พึงปรารถนาหรือไม่ถ้าได้ผลไม่เป็นที่น่าพอใจหรือได้ผลที่ไม่พึงปรารถนา ก็จัดการแก้ไขหรือปรับปรุง (สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย, 2550)

อิทธิบาท 4 กับการพัฒนาอาชีพเกษตรกร คือแนวทางการทำงานให้ประสบความสำเร็จหรือก็คือการมี รายได้เพิ่มมากขึ้น ด้วยแนวปฏิบัติ 4 ข้อ คือ 1. ฉันทะ การมีใจรักในสิ่งที่ทำ เกษตรกรมีใจรักและพึงพอใจในอาชีพ ของตน มีความพึงพอใจที่จะอยู่ในพื้นที่ของตน ใช้พื้นที่ของตนทำการเกษตร 2. วิริยะ ความขยัน ความมุ่งมั่น หุ่่มเท ทั้งร่างกายแรงใจ เมื่อมีใจรักในอาชีพเกษตรกร พอใจที่จะอยู่ในพื้นที่ จึงมีความขยัน มุ่งมั่น ที่พัฒนาอาชีพ เกษตรกร 3. จิตตะ ใจที่จดจ่อและรับผิดชอบ เอาใจใส่ในอาชีพเกษตรกรรมของตน เมื่อมีใจรัก พอใจ ขยัน สิ่ง ที่ตามมาคือการมีใจที่จดจ่อ เอาใจใส่ ต่อการพัฒนาอาชีพเกษตรกร เมื่อใจจดจ่อต่อการทำการเกษตร หรือการ งานใดที่เกี่ยวข้องกัน ความรอบคอบก็จะตามมา เมื่อมีความรอบคอบ ความผิดพลาด ปัญหาอุปสรรคจะน้อยตาม ไปด้วย และ 4. วิมังสา เกษตรกรเมื่อลงมือทำการเกษตรแล้ว จะหมั่นดูแล ตรวจตราพืชผล ที่จะสร้างรายได้เสริม ของตน คอยดูแลพืชผล ป้องกันโรค หนอน แมลง วัชพืช ทำลายพืชผล เมื่อเกิดโรคและแมลง วัชพืชก็พร้อมที่จะหา วิธีแก้ไขด้วยความรวดเร็ว ด้วยประสบการณ์ของตนเองหรือขอความช่วยเหลือจากผู้รู้ (กรมการศาสนา, 2561)

ความหมายของเกษตรกรชุมชน และการเกษตรอย่างยั่งยืน

1. ความหมายของเกษตรกรชุมชน

เกษตรกรชุมชน หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ประกอบอาชีพทางการเกษตรภายในพื้นที่ของตนเอง หรือภายในชุมชนที่อยู่อาศัย ไม่ว่าจะเป็นการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ประมง หรือการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร โดยมีลักษณะการทำงานที่อาศัยการรวมกลุ่มหรือความร่วมมือกันของคนในชุมชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาอาชีพและ ยกระดับคุณภาพชีวิตโดยรวมของสมาชิกในชุมชน นอกจากนี้ เกษตรกรชุมชนยังเป็นผู้ดูแลและอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ รวมไปถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น การรวมกลุ่มของ เกษตรกรในชุมชน เช่น กลุ่มวิสาหกิจชุมชน สหกรณ์ หรือกลุ่มอาชีพเฉพาะทาง เป็นตัวอย่างของการสร้างเครือข่าย ที่เข้มแข็งในการบริหารจัดการและพัฒนาอาชีพร่วมกัน โดยอาศัยแนวคิดการพึ่งพาตนเองและการช่วยเหลือเกื้อกูล กันในสังคมชนบทและมีบทบาทสำคัญเป็นกลไกหลักของการผลิตอาหารและทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ทั้งยังช่วยขับเคลื่อนเศรษฐกิจของท้องถิ่นผ่านการสร้างรายได้และการหมุนเวียนของเศรษฐกิจภายในชุมชน โดยเฉพาะในประเทศไทยที่มีโครงสร้างประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ดังนั้นเมื่อเกษตรกรชุมชนที่ พึ่งพาตนเองและเกื้อกูลสังคมชนบทจะก่อให้เกิดความยั่งยืนในชุมชน

2. ลักษณะสำคัญของเกษตรกรชุมชน คือ การรวมกลุ่มหรือทำงานร่วมกันในระดับชุมชน เช่น การตั้งกลุ่มเกษตรกร วิสาหกิจชุมชน หรือเครือข่ายเกษตรกรอินทรีย์ เน้นการผลิตเพื่อเลี้ยงชีพและเสริมรายได้ โดยมักจะผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนและจำหน่ายภายในท้องถิ่น ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การใช้พันธุ์พืชพื้นเมือง การใช้แรงงานภายในครัวเรือน หรือการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน และพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การใช้สมุนไพรในท้องถิ่น การทำเกษตรอินทรีย์ หรือการฟื้นฟูวิถีการผลิตแบบดั้งเดิมควบคู่กับการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม

3. ความหมายของการเกษตรอย่างยั่งยืน

การเกษตรอย่างยั่งยืน หมายถึง แนวทางหรือกระบวนการทำเกษตรที่มุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เพื่อให้สามารถดำรงอาชีพและการผลิตได้ในระยะยาว โดยไม่ส่งผลกระทบต่อความสามารถของสิ่งแวดล้อมและชุมชนที่จะดำรงชีพในอนาคต การเกษตรอย่างยั่งยืนมีเป้าหมายในการรักษาทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ และความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อให้เกษตรกรสามารถผลิตอาหารและวัตถุดิบได้อย่างต่อเนื่องและมีคุณภาพ ตลอดจนช่วยลดความเสี่ยงจากผลกระทบของสภาพภูมิอากาศและภัยธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไป การเกษตรอย่างยั่งยืนยังเน้นการลดการใช้สารเคมี เช่น ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง โดยหันมาใช้วิธีการเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เช่น การทำเกษตรอินทรีย์ การปลูกพืชหมุนเวียน หรือการปลูกพืชร่วมกับพืชคลุมดิน

4. หลักการสำคัญของการเกษตรอย่างยั่งยืน คือ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน การฟื้นฟูพื้นที่เสื่อมโทรม และการดูแลคุณภาพน้ำ การลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การลดการใช้สารเคมี และการลดของเสียหรือมลพิษจากกระบวนการผลิต การเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต โดยเน้นการเพิ่มผลผลิตต่อพื้นที่อย่างเหมาะสมและลดต้นทุน เช่น การปลูกพืชผสมผสานหรือการเลี้ยงสัตว์ควบคู่กับการปลูกพืช การเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหาร คือ การทำเกษตรเพื่อเลี้ยงชีพภายในครัวเรือนก่อน และจึงค่อยขยายสู่การผลิตเชิงพาณิชย์และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกร โดยช่วยลดภาระหนี้สิน สร้างรายได้ที่มั่นคง และส่งเสริมสุขภาพของเกษตรกรและครอบครัว

5. ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรชุมชนกับการเกษตรอย่างยั่งยืน

เกษตรกรชุมชนเป็นกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการเกษตรอย่างยั่งยืน เนื่องจากเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นมากที่สุด เมื่อมีความเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของการเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม จะสามารถช่วยกันดูแล ฟื้นฟู และใช้ทรัพยากรอย่างสมดุล การทำเกษตรอย่างยั่งยืนในระดับชุมชนยังช่วยส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือ แลกเปลี่ยนความรู้ และการสร้างเครือข่ายความช่วยเหลือระหว่างกันในกลุ่มเกษตรกร ส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชนในภาพรวม

การพัฒนาอาชีพเกษตรกรชุมชน

การส่งเสริมการเกษตร (Agricultural Extension) คือการให้บริการหรือระบบที่ช่วยเหลือ ประชาชนโดยวิธีการให้การศึกษ (Education Procedure) เพื่อปรับปรุงวิธีการและเทคนิคทางการ เกษตร เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตและรายได้รวมทั้งการปรับปรุงระดับความเป็นอยู่ (Level of Living) ระดับ มาตรฐานทางการศึกษา และสังคมของชีวิตชนบทให้ดีขึ้น กล่าวโดยสรุป การส่งเสริมการเกษตรคือเป็นกระบวนการในการปรับปรุงประสิทธิภาพ การผลิตของเกษตรกรในชนบท รวมทั้งวิถีชีวิตให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น อีกทั้งเป็นการให้บริการแก่ ประชาชนด้านการเกษตร โดยให้คำปรึกษา แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ตลอดจนแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เพื่อให้เขาได้รับความรู้นำไปปฏิบัติ ด้วยตัวของเขาเอง จนสามารถช่วยเหลือตัวเองได้

ดังนั้น การที่ราษฎรในชนบทสามารถพึ่งตนเองได้มากยิ่งขึ้นนั้น สืบเนื่องจากแนวพระราชดำริด้านการพัฒนาที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานแก่เกษตรกรทั้งหลายประการ ทรงยึดหลักที่ไม่ใช้วิธีการสั่งการให้เกษตรกรปฏิบัติตาม เพราะไม่อาจช่วยให้คนเหล่านั้นพึ่งตนเองได้ เนื่องจากการปฏิบัติงานโดยไม่ได้เกิดจากความพึงใจ ดังพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า ..ด่าริ คือ ความเห็นที่จะทำ ไม่ใช่คำสั่งแต่มันเป็นความเห็น มีทฤษฎีอะไรต้องบอกออกมา ฟังได้ฟัง ชอบใจก็เอาไปได้ ใครไม่ชอบก็ไม่ใช่..(สมพร เทพสิทธา, 2549)

ทรงเน้นให้พึ่งตนเองและช่วยเหลือตนเองเป็นหลักสำคัญ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมักจะทรงทำหน้าที่กระตุ้นให้เกษตรกรทั้งหลายคิดหา路ทางที่จะช่วยตนเอง พึ่งตนเองโดยไม่มีการบังคับการแสวงหาความร่วมมือจากภายนอกต้องกระทำเมื่อจำเป็นจริง ๆ ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งที่ว่า ...คนทุกคน ไม่ว่าชาวกรุงหรือชาวชนบทไม่ควรมีการศึกษามากหรือน้อยอย่างไร ย่อมมีจิตใจเป็นอิสระ มีความคิดเห็น มีความพอใจ เป็นของตนเอง ไม่ชอบการบังคับ นอกจากนั้นยังมีขนบธรรมเนียม มีแบบแผนเฉพาะเหล่ากันอีกด้วย...

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) เป็นจุดสำคัญในการพัฒนาตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ด้วยการดำเนินการเช่นนั้น จักช่วยให้ประชาชนสามารถช่วยเหลือตนเองได้ในที่สุด ดังเคยมีพระราชดำรัสในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2501

การนำนโยบายไปปฏิบัติ

ทฤษฎีการนำนโยบายไปปฏิบัติแบบผสม (Hybrid Theories of Implementation) การผสมจากทฤษฎีการนำนโยบายไปปฏิบัติจากบนลงล่างและทฤษฎีการนำนโยบายไปปฏิบัติจากล่าง ขึ้นบน ทฤษฎีใหม่ที่น่าข้อดีของทั้งสองทฤษฎีมาผสมกันให้เกิดแนวทางบูรณาการขึ้นการผสมผสาน หรือบูรณาการทั้ง 2 ตัวแบบเข้าด้วยกัน Elmore (1980)ถือได้ว่าเป็นหนึ่งในนักวิชาการที่พยายาม วิเคราะห์ความเป็นไปได้ของการนำนโยบายไปปฏิบัติ โดยผสมผสานตัวแบบจากบนลงล่าง (Forward Mapping) และจากล่างสู่บน (Backward Mapping) เข้าด้วยกัน เนื่องจากการวิเคราะห์ปัญหาใน การนำนโยบายไปปฏิบัติจากบนลงล่างนั้น มีที่มาจากฐานคติที่ว่าผู้กำหนด

นโยบายในระดับบนจะมี ความสามารถในการควบคุมปัจจัยต่าง ๆ อย่างสำคัญซึ่งมีอิทธิพลต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวของ นโยบายได้ในขณะที่การวิเคราะห์ปัญหาการนำนโยบายไปปฏิบัติจากล่างสู่บนนั้นให้ความสำคัญกับการเริ่มต้นจากเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในระดับล่างในฐานะผู้ให้บริการตามนโยบายโดยมีปฏิสัมพันธ์ โดยตรงกับผู้รับบริการ ดังนั้น Elmore จึงชี้ว่าการมองจากมุมมองจากข้างล่างย่อมจะช่วยให้สามารถ มองปัญหาของการนำนโยบายไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้องและสอดคล้องพ้องตรงกับสภาพความเป็นจริง ในการนำ นโยบายไปปฏิบัติผลงานของ Elmore นั้น กล่าวได้ว่ามีลักษณะเป็นไปในแนวทางเดียวกัน กับผลงานของ นักวิชาการท่านอื่น ๆ ที่ถูกจัดอยู่ในกลุ่มเดียวกันนี้ได้แก่ Goggin และคณะ (1990) และ Winter (1990) อย่างไรก็ตามการนำนโยบายไปปฏิบัติจะสามารถปฏิบัติตามนโยบายได้หรือไม่ เกี่ยวข้องกับตัวแปร 4 ประการ ได้แก่ ทรัพยากรของนโยบาย การสื่อสาร และกิจกรรมส่งเสริมลักษณะ ของหน่วยงานที่นำนโยบายไปปฏิบัติและสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจสังคมและการเมือง

การพัฒนาเครือข่ายที่สามารถนำมาพัฒนาเครือข่ายการทำงานที่ยั่งยืนในการลดปัจจัยเสี่ยงทางสุขภาพเชิงพุทธบูรณาการ คือ LIST ประกอบด้วย 1) Learning การเรียนรู้ จุดมุ่งหมายสำคัญในการวิจัยและการพัฒนาสังคม คือ การสร้างองค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นกับบุคคล องค์กรและสังคม เพื่อให้เกิดความเข้าใจและมีแนวปฏิบัติในการที่จะพัฒนาตนเองและสังคม ให้มีความก้าวหน้าเกิดการเปลี่ยนแปลงและนำไปสู่การกำหนดเป้าหมายร่วมกัน ดังนั้น การเรียนรู้ในสิ่งต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกันจากอดีต ปัจจุบันและอนาคต จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนา 2) Innovation นวัตกรรม งานสร้างสรรค์ที่เกิดขึ้นจากการสร้างองค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันด้วยกระบวนการทางปัญญา โดยจะเป็นแนวคิดและกระบวนการใหม่ๆที่มีประสิทธิผลต่อการเปลี่ยนแปลงนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและแนวทางการปฏิบัติ 3) Sustainable Action ปฏิบัติการเพื่อความยั่งยืน นวัตกรรมและพลังการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะนำไปสู่ความยั่งยืนในการปฏิบัติ ด้วยการบูรณาการความร่วมมือของเครือข่ายระหว่างบุคคล องค์กรและสังคม จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างสมดุลเกื้อกูลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม 4) Transformation การเปลี่ยนแปลงอย่างสร้างสรรค์ ลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่มีรูปแบบ ด้วยการบูรณาการองค์ความรู้และความร่วมมือ เพื่อแก้ไขปัญหาและขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาในบริบทของบุคคล องค์กรและสังคมโดยภาพรวม ด้วยหลักภาวะนา การพัฒนากาย ศีล จิต ปัญญา ตามหลักพรหมวิหาร เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

การสร้างเครือข่าย (Networking) คือ กิจกรรมที่ขับเคลื่อนและก่อให้เกิดกลุ่ม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการแลกเปลี่ยน ระหว่างองค์กร สมาชิก และการจะสร้างให้เกิดเครือข่ายได้นั้น ต้องอาศัยปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันก่อนที่จะทำข้อตกลงเป็นองค์กรเครือข่ายเดียวกัน และการสร้างเครือข่ายอาจปรากฏในรูปแบบของการจัดตั้งเครือข่ายใหม่ขึ้นมา (Chambers, R.,1997)

ผลของการพัฒนา ถือเป็นหัวใจสำคัญในการดำเนินการพัฒนาเครือข่าย เพราะเป็นผลลัพธ์ที่บ่งบอกถึงกระบวนการในการทำงานการพัฒนาเครือข่าย จากกระบวนการในการเรียนรู้ สร้างนวัตกรรม และปฏิบัติการเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงสร้างสรรค์ บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมและความร่วมมือของภาคีเครือข่าย โดย

มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์เดียวกัน ในการออกแบบและสร้างกิจกรรมการดำเนินงานร่วมกัน เพื่อให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างกันในเครือข่าย สร้างพลังในการขับเคลื่อนกลไกการดำเนินงานให้ไปสู่เป้าหมายและวัตถุประสงค์

ทฤษฎีการพัฒนาอาชีพกลุ่มเกษตรกร

การพัฒนาอาชีพของเกษตรกรมักจะเน้นไปที่การพัฒนาด้านความรู้และทักษะในการทำเกษตรให้มีประสิทธิภาพ รวมถึงการเสริมสร้างความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน โดยหลักการที่ใช้ในการพัฒนาจะมีดังนี้:

- 1.การรวมกลุ่มเกษตรกร เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาอาศัยกันได้
- 2.การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการเกษตร เช่น การใช้เครื่องจักรหรือระบบการจัดการน้ำที่มีประสิทธิภาพ
- 3.การเสริมสร้างองค์ความรู้ การฝึกอบรมให้เกษตรกรมีความรู้ในด้านการตลาด การเงิน และการบริหารจัดการ
- 4.การส่งเสริมความยั่งยืน การสนับสนุนให้เกษตรกรใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

แนวทางหรือหลักการของเกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นแนวคิดพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ได้ทรงพัฒนาเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรในการพึ่งพาตนเอง โดยเน้นการใช้พื้นที่ทำเกษตรอย่างมีประสิทธิภาพและสมดุล แนวทางหลักที่สำคัญคือ การแบ่งพื้นที่การเกษตร การแบ่งที่ดินออกเป็นหลายส่วนเพื่อนำมาใช้ในกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ และการทำการเกษตรอินทรีย์ โดยไม่พึ่งพิงแหล่งเดียว

- 1.ส่วนที่ 1 ปลูกพืชไร่และพืชผัก ส่วนที่ 2 เลี้ยงสัตว์ ส่วนที่ 3 การใช้น้ำและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
- 2.การใช้ระบบเกษตรแบบหมุนเวียน ใช้หลักการหมุนเวียนการผลิตเพื่อให้เกษตรกรสามารถใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และมีผลผลิตหลากหลายที่ใช้ได้ทั้งภายในครัวเรือนและตลาด
- 3.การลดต้นทุนและเพิ่มมูลค่า สนับสนุนให้เกษตรกรลดต้นทุนการผลิตด้วยการใช้วัตถุดิบจากท้องถิ่น และเพิ่มมูลค่าของผลผลิตด้วยการแปรรูปผลิตภัณฑ์
- 4.การพึ่งพาตนเอง ส่งเสริมให้เกษตรกรมีความสามารถในการพึ่งพาตนเอง โดยไม่พึ่งพิงการสนับสนุนจากภายนอกในระยะยาว
- 5.การพัฒนากระบวนการตลาด ส่งเสริมให้เกษตรกรมีช่องทางการตลาดที่หลากหลาย เช่น การขายตรง การสร้างแบรนด์ หรือการขายออนไลน์ เพื่อเพิ่มรายได้

แนวทางหรือหลักการของเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นแนวคิดที่มีความสำคัญในการส่งเสริมอาชีพของเกษตรกร โดยมีการนำหลักการต่าง ๆ มาใช้เพื่อให้เกษตรกรสามารถมีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

การพัฒนาอาชีพ

การพัฒนาอาชีพมีสาระสำคัญ ดังนี้ 1. ความแตกต่างระหว่างบุคคลส่งผลต่อการตัดสินใจเพื่อการพัฒนาอาชีพขึ้นอยู่กับความ แตกต่างกันของบุคคลทางด้านความสนใจ ความสามารถ และบุคลิกภาพ 2. ความสามารถของบุคคล บุคคลแต่ละบุคคลจะมีความสามารถที่เกิดจากประสบการณ์ และการรับรู้ต่างกันหรือที่เรียกว่าขีดความสามารถต่างกันที่จะท าให้เกิดความสำเร็จในการพัฒนางาน ต่างกัน 3. คุณสมบัติต่อความต้องการของอาชีพ อาชีพแต่ละอาชีพต้องการบุคคลที่มีความสามารถ ความสนใจ และบุคลิกภาพแตกต่างกันไปในแต่ละอาชีพ

การพัฒนาอาชีพของกลุ่มเกษตรกรนั้น จะเห็นได้ว่าการพัฒนาในหลายรูปแบบและพัฒนาให้เห็นถึงคุณค่าของการทำเกษตรเห็นถึงประโยชน์ การพัฒนาอาชีพของกลุ่มเกษตรกรจึงมีความสำคัญมากในการที่จะพัฒนาให้เกษตรกรมีคุณภาพ และมีความสนใจในหันมาทำเกษตรกรรมมากขึ้นสามารถประกอบอาชีพได้อย่างมีมาตรฐานมีคุณภาพ มีประสิทธิภาพ และประสบความสำเร็จในอาชีพเกษตรกรของตน

ทฤษฎีคุณภาพชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ กระบวนการพัฒนาคนให้มีความ พอประมาณ ความพอดีมีคุณธรรม ไม่ยึดติดในโลกวัตถุนิยม ไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น มีเหตุผลและมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว เพื่อสามารถจัดการทรัพยากรในการดำรงชีวิตได้ตามลำดับการพึ่งพาตนเอง พร้อมรับผลกระทบและความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงที่ จะเกิดขึ้นในอนาคต มี เหตุผลและมีภูมิคุ้มกัน เพื่อสามารถจัดการทรัพยากรในการดำรงชีวิตได้ตามลำดับการพึ่งพาตนเอง พึ่งพากันในชุมชนและพึ่งพาเครือข่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปสู่วิธีและเป้าหมายความสำเร็จ

การพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มเกษตรกรเป็นการศึกษาเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของกลุ่มเกษตรกร ไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดลอม สังคม ความเป็นอยู่ในด้านต่าง ๆ คุณภาพชีวิตก็คือ การดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีความสุข มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ จะส่งผลให้กลุ่มเกษตรกรมีการพัฒนามากขึ้นและทำให้คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นด้วย

สรุป

การพัฒนาอาชีพเกษตรกรในชุมชนถือเป็นหัวใจสำคัญของการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในระดับรากฐาน การเกษตรเป็นอาชีพที่ต้องอาศัยทั้งความรู้ ทักษะ และการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ปัญหาเกษตรกรไทยในระดับชุมชนสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการส่งเสริมพัฒนาศักยภาพภายในควบคู่กับทักษะ

ด้านอาชีพ โดย “อิทธิบาท 4” เป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาอย่างยั่งยืน การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในบริบทของเกษตรกรรมชุมชน ได้แก่

- **ฉันทะ** : ความพึงพอใจในอาชีพและเป้าหมายชีวิต พร้อมสร้างทัศนคติเชิงบวกต่ออาชีพเกษตร
- **วิริยะ** : ความพยายามในการเรียนรู้และพัฒนาเทคนิค ควรกระตุ้นให้เกิดความพยายามและไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค
- **จิตตะ** : ความใส่ใจในการทำงานและความสม่ำเสมอ ส่งเสริมให้ใส่ใจ ลงมือทำอย่างจริงจังและมีวินัยในงาน
- **วิมังสา** : การประเมินและปรับปรุงกระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง ฝึกคิด วิเคราะห์ แก้ไขปัญหาและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

การน้อมนำหลักอิทธิบาท 4 มาใช้ในอาชีพเกษตรกรรมไม่เพียงช่วยให้เกษตรกรมีความสำเร็จในการประกอบอาชีพเท่านั้น แต่ยังช่วยส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับชุมชน สร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจฐานรากและยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและครอบครัวได้อย่างต่อเนื่องและมั่นคง

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา. (2561). *หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาตนเองและสังคม*. กระทรวงวัฒนธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2542). *พุทธธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2545). *ธรรมานุญชีวิต*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *ปกรณวิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณวิเสส*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน.
- สมพร เทพสิทธิ์. (2549). *การเดินทางรอยพระยุคลบาท เศรษฐกิจพอเพียง ช่วยแก้ปัญหาความยากจนและการทุจริต ฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพมหานคร : กองทุนอริยมรรค สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2566). *รายงานสถานภาพเกษตรกรไทย ปี 2566*. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. สืบค้น 15 พฤษภาคม 2568, จาก <https://www.oae.go.th/>
- สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย. (2550). *หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ (สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต)*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Chambers, R. (1997). *Whose reality counts? Putting the first last*. Intermediate Technology Publications.